

Hans Fredrik Dahls Quisling-kilder

KULTURDEBATT

Kirsten A. Seaver, bosatt i California, var en av konsulentene for den amerikanske delen av Stein Ørnhøis Quisling-serie, som ble sendt på norsk TV i mars i 1983. Seaver er videre en personlig bekjent av Alexandra Voronine, Quislings første hustru.

Etter en forhåndsvirak så langdryg at en amerikansk valgkampanje virker som hastverksarbeid i sammenligning, er Hans Fredrik Dahls *Vidkun Quisling: En fører blir til på markedet*. Det er nå på tide å vurdere dette arbeidet som det stykke upartisk historie det påstås å være. I det følgende skal jeg sette søkelyset på Dahls omgang med noen av kildene.

Ubrukte kilder

Primærkildene er mange når det gjelder Quisling og hans arbeid for Nansen, både i Russland og ellers. Håndskriftsamlingen på Universitetsbiblioteket i Oslo har et voluminøst Nansen-arkiv, i tillegg til de forskjellige Quisling-dokumentene som etterhvert er kommet for en dag. Da forfatteren Arve Juritzen holdt på med sin bok *Privatmennesket Quisling og hans to kvinner* (1988), fant han dessuten adskillige bilder og dokumenter som lå i dvale på Norsk Folkemuseum. I Genève har Dahl undersøkt diverse Folkeforbunds-dokumenter om nødhjelpsarbeidet i 1920-årene, men han har ikke brukt noen av dokumentrikdommen i The Hoover Institution on War, Revolution and Peace her ved Stanford-universitetet i California. Det er allerede flere år siden jeg ga Riksantikvaren i Norge nøyaktig beskjed om relevante papirer i det store American Relief Administration-arkivet her, nettopp for at andre forskere skulle kunne bruke stoffet. Da kunne man kanskje unngått slike utsagn som

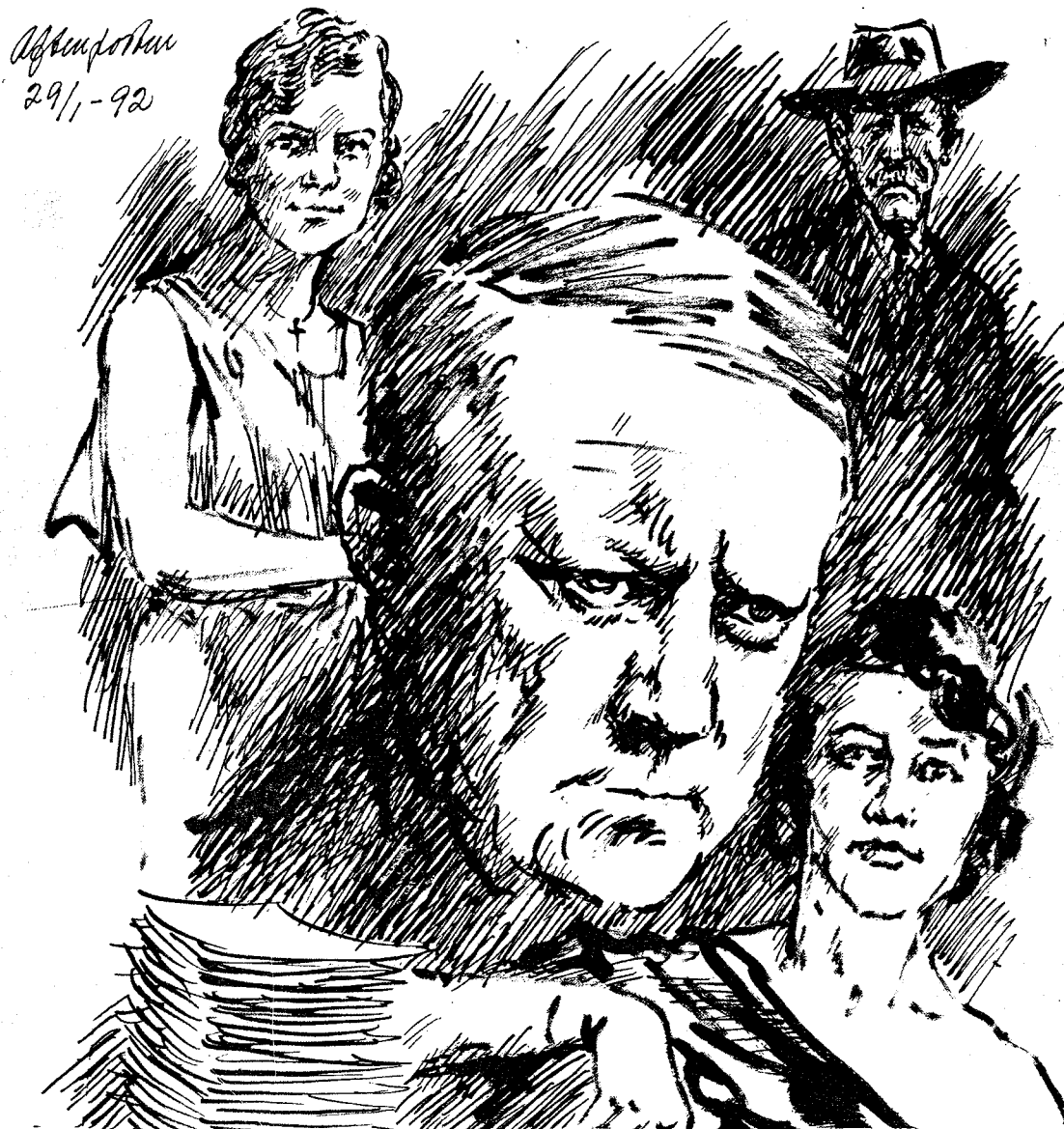
imponerende mengde nye opplysninger og dokumenter, og ingen burde beskyldes ham for å ta parti for Alexandra, for han la frem det ene triste eksempelet etter det andre på hvor smålig Maria ble behandlet etter krigen.

På samme tid som Juritzen arbeidet med *Privatmennesket Quisling og hans to kvinner*, holdt Stein Ørnhøi på med sin Quisling-serie for NRK, vist på TV i mars 1988. Ørnhøi gjorde seg også flid med å belyse Quislings Nansen-tid og historien om hans to ekteskap fra alle sider, så han tok seg ad notam endel dokumenter fra The Hoover Institution, og han intervjuet Alexandra. Som en av konsulentene for denne delen av programmet var jeg til stede under opptaket.

Marias troverdighet

Da Dahl anmeldte *Maria Quislings dagbok og andre etterlatte papirer* i Dagbladet av 10. oktober 1980, lurte han på hvem som hadde hjulpet henne med dette arbeidet, evt. skrevet flere av kapitlene for henne. Enhver som har sett noen av de tidligere utkastene til boken og som er kjent med Marias stil som skribent og med den forvirrende variasjonsrikdommen i hennes utsagn om alt fra sin egen herkomst til hvordan hun traff Quisling, kan lure på det samme. Nå, elleve år senere, finner han Marias utsagn «troverdige og tilforlittelige».

Ifølge Dahls åpningskapittel (etter den lille appetittvekkeren «Uskyldig?») var Quisling høy i hatten i

Opplysningsvesen
29/1-92

Kildeanvisningene er særdeles magre her, men det hindrer ham ikke i å erklære at Quisling aktet å finne en god pensjonatskole til Alexandra i Genève høsten 1923, men at hun likevel ble med til Paris; at Quisling bodde i Paris fra sommeren 1923 til sommeren 1924 bare avbrutt av tre måneders arbeid for Nansen på Balkan; at «Asja (Alexandra) kunne settes på rett spor» mens han befant seg i Paris; at Maria og Quisling bodde sammen på hotell Studia i Latinerkvarteret (her er ikke engang anvisning til konvolutten adressert til Quisling c/o Studia som ble funnet i Hveem-papirene; det eneste stedet Dahl kunne fått dette navnet fra); at da Maria i januar 1924 reiste tilbake til Paris, var det for «å ta seg av Asja»; osv. osv. Her er det på sin plass å minne om at Alexandra aldri så Quisling eller Maria igjen etter at hun reiste fra Oslo til Nice sommeren 1924. Likevel skriver Dahl på s. 121 at Quislings hovedhensikt med å sende Maria til Paris igjen sommeren 1926, var at hun skulle holde kontakten med Alexandra.

I den grad man kan finne kilder til Dahls utsagn, er de kun basert på Quislings og Marias egne uttalelser om denne tiden. Disse må brukes med en like stor klype salt som Quislings rikt varierte forsøk på å forklare hvorfor han og generalstaben skilte lag. Alexandras egne utsagn har Dahl overhodet ikke tatt til følge.

Et plettfritt rykte

På den tiden Alexandra giftet seg med Vidkun Quisling, hadde han ennå et plettfritt rykte. Det er ingen grunn til å forhåne noen av partene for dette ekteskapet eller forsøke å bortforklare det. Hun var glad i ham, betatt av ham, og stolte på ham. Han traff en livlig, uskyldig og vakker ung pike under omstendigheter så eksotiske at de fri-

Dahls (s. 37) om at de sovjetiske myndigheter ikke la restriksjoner på utførsel av verdigjenstander i tvearene. (1)

Disse forskjellige dokumentsamlingene inneholder også direkte og indirekte referanser om Quislings liv, som da selv forfatterne oppfatter de to russiserinnene Alexandra Voronine og Maria Paseshnikova (eller Pasesk som hun senere valgte å kalle seg). Sekundærkildene om disse to hustruene til Quisling er i flere tilfeller også primærkilder, fordi de også er basert på opplysninger som forfatterne selv har fått av Alexandra og/eller Maria.

Intervju med Alexandra

Her siktes i første rekke til artikkelserien i Alle Kvinner (august–september 1975), der tre av artiklene er basert på Lars Torekulls intervjuer med Alexandra, og den fjerde omtaler Maria, som aldri lot seg intervju. Jeg har lest all korrespondansen i den anledning mellom Alexandra og Alle Kvinners redaktør Toppen Bech, og vet at det var meget motstrebende at Alexandra sto frem – hun var i ferd med å nedtegne sine memoarer selv. På den tiden var Maria pasient på Skogly Sanatorium, og i Quisling-arkivet på U.B. ligger det et brev der hun raser mot artiklene og «den unge pikeren» (Alexandra), som hun påsto hun aldri hadde truffet før de alle sammen var i Paris vinteren 1923/24. Man skal ikke legge for mye i dette brevet fra et sykt og forvirret menneske, men man skjønner fort av Marias mangeartede utsagn i årenes løp at det er vanskelig å si sant fra usant her. Og man bør ha klart for seg at ikke noe av det som Alexandra fortalte Alle Kvinner, var svar på utsagn i Maria Quislings dagbok og andre etterlatte papirer – denne boken kom først etter Marias død i 1980.

Artiklene i Alle Kvinner brukte Arve Juritzen som springbrett for sin bok om de to kvinnene i Quislings liv. Han intervjuet Alexandra for å sjekke detaljer i det hun hadde sagt tidligere, og han snakket også med mange mennesker som hadde kjent både henne og Maria, eller bare Maria. Hun skaffet til veie en

mer enn én forstand da han steg av toget i Oslo, full av vyer og fremtidsplaner. Andre som forsker i denne perioden av Quislings liv (hjemkomsten fra Russland i slutten av 1929), blir så lett sittende igjen med følelsen av at dette må ha vært det absolutte lavpunkt for ham inntil 1945. Her hadde han gjort alt han kunne for å klare seg fast i diplomatiet og skape seg en karriere i Russland, etter å ha rotet vekk en lovende start i det militære hjemme, og så ble Russland til slutt ikke til å være i p.g.a. Stalin. Quisling hadde vært innblandet i en valutaskandale mens han arbeidet for Prytz i Moskva, Nansen var ikke lenger i stand til å hjelpe ham (han var syk og døde i mai 1930) og hjemme i Norge var det ingen jobb som ventet.

Møtet med Prytz

På s. 36 skriver Dahl at Quisling traff Frederik Prytz for første gang i Petrograd i 1918. På sidene 63–64 husker han at Prytz hadde hatt mange diskusjoner med Quisling ved generalstabens lenge for den tid, slik at i 1918 i Petrograd møttes de to kapteiner igjen «for å utdype samtale fra generalstabens hjemme». Arnold Ræstad sier forøvrig at Prytz traff den unge offiseren Quisling på feltmanøver. (2)

På s. 87, midt i beskrivelsen av Quislings arbeid for Nansen-hjelpen i Ukraina i 1922, står det: «At han personlig lot lidelsene gå inn på seg, kan det heller ikke være tvil om, selv om slik tvil er blitt reist senere av en ung russertinne som så ham på nært hold.» Kildeanvisningen er til «Alexandra Voronesj i TV-intervju med Stein Ørnhoi, NRK mars 1988». Hvorfor ikke si rett ut at det var Quislings søtt hustru som hadde sett ham på så nært hold? Og hvorfor dette slurvet med navnet til Alexandra Voronine?

Alexandra var sprogmechtig og arbeidet på det internasjonale PomGolkontoret som var samlingspunktet for den internasjonale nødhjelpen i Ukraina. Hun hadde også ekstrajobb ved sentralbordet; heller ikke dette sorterte under Nansen-misjonen som Dahl påstår på s. 89. Hun har flere ganger sagt at hun er stolt av det Quisling utrettet i Ukraina det året, for

hun visste hva han hadde å stri med. Kommunikasjoner som ikke virket, byråkrater som hegnet om sine små kongeriker, politiske feider og mistenksomhet overfor utlendinger – hun så det alt sammen og hørte Quisling beklage seg. Til alt dette kom selve hungersnøden og de forferdelige epidemiene som Nansen-hjelpen og de andre hjelpeorganisasjoner skulle få bukt med. Jeg har selv lest Quislings og andres rapporter og brev om dette arbeidet. Han beskriver sannferdig og meritt ut i en situasjon, og gir uttrykk for at han kjenner seg overveldet. Men vi bør huske på at Quisling (som flere fra andre hjelpeorganisasjoner) så seg selv som en viktig brikke i et stort skjebnedrama, og at han var både romantisk nok og forfengelig nok til å gjøre dette meget klart i brevene hjem. På sin måte var han en meget habil stilist – han forsto til fulle ordet makt, og presis som han var i all sin ferd valgte han sine ord med omhu.

Følelsesmenneske?

Alexandra sa i intervjuet med Ørnhoi at Quisling ikke lot seg ryste innest i hjertetoten av den tragedien som utfoldet seg omkring ham. Er det egentlig noe nytt at Quisling ikke var et typisk følelsesmenneske? Hans tilbøyelighet til å distansere seg følelsesmessig må ha vært en av grunnene til at han var så effektiv der borte, han konsentrerte seg om å takle jobben uten å la seg røre av enkeltindividers skjebne og uten å forstå hvor dyptgående befolkningens sjellelige lidelser var. Han hadde hendene fulle med å ta seg av mer håndgripelige problemer. Denne kjensgjerning er da ikke til slik forkleinelse for Quisling at man må feie den under teppet så fort som mulig, særlig i en bok som visstnok har til formål å belyse så mange sider ved mannen som mulig.

Under dekke av faglig nøytralitet og nytenkning forteller Dahl (sidene 89–105) at Alexandra, datter av «en enkel gateselger», var kommet så langt ut på skråplanet at Quisling syntes han måtte redde henne. Og ettersom hun var lys og vakker og det «hvilte en barnlig uskyld over hennes trekk som røp te ham» (s. 90), var han så snill å gifte seg med henne og ta henne med hjem til Norge for å leve med henne der, enda han på det tidspunkt ikke visste at han kunne dra til Russland igjen året etter og få seg en ny modell.

Proformaekteskap?

Vi vet fra andre kilder at han skaffet Alexandra eget norsk pass og introduserte henne til den norske handelslegasjonen i Moskva; fikk henne innskrevet i sitt diplomatplass (3) og på de militære rulleene som sin hustru (4); og dro henne opp i familiens fang.

Quisling var som kjent grundig anlagt. Sengen sin delte han derfor også med Alexandra, til tross for at hans kusiner (som sannsynligvis ikke var tilstede på det Quisling'ske sove-kammer om natten) aa (s. 92) at «deres fetter Vidkun ... nok ikke var sammen med sin unge kone sønn ...» Ikke ser jeg hvor Dahl har hentet sin påstand om de to hadde hvert sitt soveværelse.

Flere måneder etter at Quisling hadde gjort familien kjent med konebryttet om høsten 1923, måtte han fortsatt forsvare og forklare sitt forhold, som da han skrev til foreldrene fra Sofia den 21. januar 1924. Like før det sitatet Dahl valgte til s. 91 (og gjentok på s. 104) klaget Quisling: «For mig har det vært underlig at legge merke til at aldri er jeg blitt saa misforstaaet i mit liv, selv av mine nærmeste, som m.h.t. den eneste virkelig selvopprende gjerning jeg har gjort.» Derrest skrev han, som Dahl sier, at hans ekteskap

med Alexandra hadde vært for «at se Alexandra bevart som et godt menneske og sikret en god fremtid».

Denne siste uttalelsen viderebefordrer Dahl kritikkøst, ikke bare som bekræftelse på den påståtte «moralske løsløst» hos Alexandra, men også som uttrykk for Quislings hensikter på den tiden han traff henne og giftet seg med henne i 1922 – selv om han i skrivende stund vitterlig befant seg i den pinlige situasjon at han måtte få folk til å akseptere Maria som sin hustru skjont han ikke var skilt fra Alexandra. Like før setningen Dahl siterer forsikret Quisling det gamle presteparet om at «De (Maria og Alexandra) er meget gode venner, og i det hele tatt er de mellom os tre det skjønneste forhold». Høres det også sannsynlig ut?

Den lettferdige Alexandra

Dahls trumfess, den «sikreste kilde til kunnskap om Quislings følelser og hensikter» i det første ekteskapet (s. 90), er den uferdige fortellingen om fyrst Vargjag og gataetene i London. Denne skrev Quisling minst et halvt år før sitt første møte med Alexandra. Hvordan kan så denne skjønnerere prøvekluken avspeile forholdet mellom ham og henne eller gi noe som helst vitnesbyrd om «moralsk løsløst» hos Alexandra?

Sittsikert støtter Dahl opp under historien om Alexandras lettferdighet med Hermod Lannungs bemerkninger. Disse passer godt her. Noen opplysninger er på sin plass: Den danske juristen Hermod Lanning kom til Kharkov i slutten av august 1922 som representant for European Student Relief (5). Det var akkurat på den tiden Alexandra og Quisling giftet seg og reiste fra Kharkov til Norge. Lanning var med andre ord ikke vitne til forholdet som etter hvert utviklet seg mellom Vidkun og

Alexandra. Han kjente henne ikke i det hele tatt. I et brev til advokat Finn Thra-na skrev Lanning i oktober 1920 bl.a. at det ikke var høsten 1922, men «noige måneder senere» at Vidkun og Alexandra giftet seg (6). Det er utrolig at Dahl bruker som troverdig kilde informasjonen fra et menneske som ikke engang vilste at Alexandra og Quisling giftet seg den 21. august 1922.

Til Krim

Da Alexandra kom tilbake til Kharkov sammen med Quisling i begynnelsen av mars året etter, gjenopptok hun ikke sitt gamle arbeid i PomGol og hadde ellers ikke sin gang i kontorlokalene. Quisling sendte Alexandra for å feriere på Krim i flere uker (akkurat på den tiden Maria kom inn i bildet), og Lanning var dessuten mye på farten selv. Den 22. mars var han leies. i Simferopol i embeds reiser (7). En stor del av jobben for folk som sto for hjelpeaksjonene, var å organisere og overvåke beispingsarrangementene ute i distriktene. Men selvfølgelig hadde man også noen avslappende dager hjemme på kontoret, og da kunne man kose seg og få med seg lokalsladderer, som f.eks. «at hvad der forlød om den unge dames hele holdning og adfærd efter gi noe som helst vitnesbyrd om «moralsk løsløst» hos Alexandra?

Sittsikert støtter Dahl opp under historien om Alexandras lettferdighet med Hermod Lannungs bemerkninger. Disse passer godt her. Noen opplysninger er på sin plass: Den danske juristen Hermod Lanning kom til Kharkov i slutten av august 1922 som representant for European Student Relief (5). Det var akkurat på den tiden Alexandra og Quisling giftet seg og reiste fra Kharkov til Norge. Lanning var med andre ord ikke vitne til forholdet som etter hvert utviklet seg mellom Vidkun og

Norsk Folkemuseum, og fant dessuten blant de ting Quisling og Maria etterlot seg, et Nansen Action-stempel maken til det som er brukt på passet. Dette usmakelige faktum glatter Dahl fort over på s. 96, og henviser i det hele tatt ikke til de merkelige erklæringene som Quisling sendte til Maria i Paris fra Sofia den 18. september 1923, slik at hun kunne vise dem til franske og østerrikske myndigheter og reise rundt som Vidkun Quislings «hustru» (8). Det var forøvrig også i dette brevet han uttrykte både håpet om at Maria og Alexandra skulle bli «gode venner» (de var m.a.o. ikke venner på forhånd), og sa han var glad for at hun endelig hadde forstått denne krisen i hans liv – ikke en eller annen gang i 1924 som Dahl gir inntrykk av på sidene 103–104.

Papirløst?

To ting burde man kunne se av kronologien her: Den etter sigende moralsk småtålelige Quisling førte Alexandra fullstendig bak lyset, og Maria og han var ikke gift, så hun kunne ikke skaffes pass på vanlig måte. Det er prøv å si at den norske handelslegasjonen i Moskva ikke kunne utstede pass – det var nemlig der Alexandra fikk sitt første norske pass. At Quislings og Marias ekteskap var «papirløst» (s. 96), er en sannhet med modifikasjoner. I mangel av vissestatter for Maria og skilsmissepapirer for Alexandra søgert han, helt fra begynnelsen av sitt dilemma, for å legge det som på engelsk heter «a paper trail» – et synlig spor av dokumenter som man bare trenger et besøk på U.B. for å se.

Dahls fremstilling (sidene 99–105) av hva Quisling, Maria og Alexandra bestilte i perioden 1923–24, spesielt i Paris, er så rotete at det er omtrent umulig å lese seg til hva som skjedde når, ifølge hans versjon.

gjorde ham fra den tamende skyheten nok til at han torde fri. At hun var så mye yngre enn han, kan ikke ha stått for ham som noe uoverkommelig, ettersom hans egen mor var seksten år yngre enn hans far.

Det er ingen hemmelighet at Alexandra til slutt giftet seg på nytt i 1931, etter å være blitt løst fra sitt første ekteskap av den russisk-ortodokse kirken i Kina. Den «raske skilsmisse» Dahl henviser til på s. 90, har han overhodet ingen hjemmel for. Hennes nye mann var forøvrig en ansett russisk lege av god familie og formodentlig godt skikket til å bedømme hva slags menneske Alexandra var.

I stedet for å svarte Alexandra og feie uheldige sider ved Quisling under teppet, burde Dahl, med de opplysningene han vitterlig har hatt til sin disposisjon, ha gjort et ærlig forsøk på å komme til bunns i historien om hvordan Maria kom inn i bildet, og ikke bare vise kildene sammen etter for godtbefinnende, steke røren i form og pynte resultatet med «M & V» i rosa glasure. I sin iver etter å fremstille Quisling som velgjører, menneskevenn og inkarnasjonen av all høyere moral, har han øvet vold, ikke bare mot et levende menneske rykte, men mot historie som sag.

NOTER:

1. Box 88, mappe «Rostov/Russia», Archive of the American relief Administration/Russia, Hoover Institution on War, Revolution and Peace, Stanford University, California, U.S.A.
2. Arnold Ræstad, The Case Quisling, upublisert MS overlagt til Riksarkivet i 1962. (MS 154, folio, s.35).
3. Juritzen, s.57.
4. Benjamin Vogt, Mennesket Vidkun og forræderen Quisling, 1965, s.57.
5. «Report on the Administration of European Student Relief Kitchens in Charkov, July 8 1922 to January 1 1923» (Oversatt fra fransk til engelsk.) Box 113, A.R.A./Russia, Hoover Inst.
6. U.B.'s Quislingarkiv, MS-fol. 3920-X15/5.
7. Dispatch «Crimea BMR», 1.mai 1923, Box 80, mappe merket «Nansen», A.R.A. Russia, Hoover Inst.
8. U.B. Quisling-arkivet, MS fol 3920-X15/5.